

BYSTRICKÝ PERMON

Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Ročník XXIII.

Číslo 2.

JÚL 2025

HISTORICKÉ ZÁHADY Z OKOLIA BANSKEJ BYSTRICE

Koľko mala Banská Bystrica Huštákov a ako to bolo s hasením ohňa?

O Huštáku sme už v minulosti písali nie jedenkrát. Pripomením, že Slovník slovenského jazyka¹ uvádza, že je to slovenské zastaralé slovo, označujúce *perifériu mesta*. Slovník súčasného slovenského jazyka² dodáva, že ide o *predmestie*, často vzniknuté z pôvodne samostatnej dediny, resp. obce a Čitanka slovníka slovenského jazyka³ upresňuje, že pôvodný význam slova už zanikol a samotné slovo v niektorých lokalitách pretrvalo už len ako *miestny názov*. To je aj prípad banskobystrického Huštáku, ktorý dnes nesie názov Námestie Hurbana Vajanského. Hušták teda označoval chudobné predmestie alebo mestskú perifériu, s krivolakými hustými a úzkymi uličkami a s malými domčekmi, často s chudobnými remeselnými dielňami. Banskobystrický Hušták tak naozaj ešte pred 80 rokmi vyzeral. Ale bol to jediný Hušták v Banskej Bystrici? Veru nie. Mali sme ich štyri! Všetky štyri sú vymenované vo *Výtahu z poriadku hasenia ohňa, pri kráľovskom slobodnom banskom meste Bystrici, od 8. augusta 1846 č. 2546, ktorý sa následkom uzaučenia Wolenej obci (Raddy), od 11. marca 1858 č. 124, s prjemenkami a dodatkami na niektoré paragrafy tobože zpomenuťého poriadku hasenia ohňa, k wedomu ak prísnému toho sa držanja, v známosti uvodzuje*⁴.

Uvedená listina č. 124 z roku 1858 nás oboznamuje s *Lazovným Huštákom (predmestím), Dobným Huštákom, Hronským Huštákom a s Horným Huštákom*. Listina hovorí o predmestíach za jednotlivými bránami – Lazovnou, Dolnou, Hronskou a Hornou. Názov Lazovné predmestie sa do dnešných dní nezachovalo. To Dolné za Dolnou bránou, sa dodnes nazýva ľudovo Hušták. To za Hronskou bránou si svoj názov zachovalo a i v súčasnosti ulica pozdĺž ľavej strany Hrona nesie pomenovanie Hronské predmestie. Názov Horné predmestie sa dnes tiež už nepoužíva. Máme ho ale dokladovaný z archívneho odpisu majetkovej podstaty spolku Chevra kadiša, v súvislosti so židovským cintorínom na Rudlovskej ceste, v ktorej sa uvádza, že sa cintorín nachádza na Hornom predmestí⁵.

¹ Štefan Peciar, ed. (1959): Slovník slovenského jazyka I. A-K, Bratislava SAV s. 543.

² Alexandra Jarošová, Klára Buzássyová, ed. (2011): Slovník súčasného slovenského jazyka H-L, Bratislava Veda.

³ Ján Daruľa, et al. (1970): Čitanka slovníka slovenského jazyka, Kultúra slova 4(10), čas. Jazykového ústavu L. Štúra SAV, s. 326-327, online: <https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/>.

⁴ Výtah z poriadku hasenia ohňa, č. 124/1858 G.R. – osobný archív autorky-dedičstvo po Michalovi Kissimonovi

⁵ Archív Židovskej náboženskej obce Banská Bystrica (AŽNO BB), Fascikel Pokračovanie na strane 5

Živá okrasa mesta

Mesto Banská Bystrica sa už oddávna vyznačovalo čistotou, a najmä krásou, nielen svojich stavieb, ale aj uličných stromoradií. Mesto patrilo k najkrajším v Hornom Uhorsku a nie nadarmo sa hovorilo: „Za živa v Bystrici a po smrti v nebi!“

O zveľádovanie mesta sa veľkou mierou zaslúžil najdlhšie slúžiaci mešťanosta Banskej Bystrice, Gyula Csesznák – Július Česznák (1863 – 1933). Krátko po svojom nástupe do funkcie mešťanosta v roku 1893, dal vysadiť guľovité javory okolo hlavného námestia, ktoré sa vtedy nazývalo „IV. Béla király tér“, ako aj do hlavných ulíc, ktoré z námestia vychádzali. V tom čase sa ešte problematike životného prostredia nevenovala pozornosť ako v súčasnosti, a preto dôvodom výsadby guľovitých javorov bola výlučne len okrasa mesta. Tieto guľovité javory sa odvtedy stali pre Banskú Bystricu neodmysliteľnými a pre toto mesto charakteristickými stromami.

Stromy na Hornej ulici

Guľovité javory (*Acer platanoides* var. *globosa*) sú kultivarom javora mliečneho, a práve pre guľovitou korunu sa nazývajú aj „globóznymi javormi“. Ide o nízky strom s výškou do 5 m a okrúhlu korunu, ktorú treba vždy začiatkom vegetačného obdobia tvoriť do pravidelnej gule. Tento strom je dlhoveký, môže sa dožiť hoci aj 200 rokov, ale poškodené a dozrievajúce jedince treba pravidelne vymieňať.

Historické fotografie starej Banskej Bystrice svedčia o tom, že guľovité javory boli vysadené nielen okolo hlavného námestia, ale aj obojstranne alebo jednostranne popri chodníkoch ulíc z námestia vychádzajúcich. Boli to Dolná ulica (vtedy Kossuth Lajos utcza), vrátane Dolného námestia (vtedy Szent István – tér), Horná ulica (vtedy Bethlen Gábor utcza), terajšia Skuteckého ulica, ktorá v minulosti bizarne menila svoj názov (vtedy Deák Ferencz utcza) a Kapitulska ulica (vtedy Wesselényi Ferencz utcza). Mestský záhradník sa o tieto stromy vždy svedomite staral a pravidelne zastrehoval ich koruny do guľovitého tvaru. Bez výsa

Pokračovanie na strane 5

Ospravedlnenie a vysvetlenie

Vážení čitatelia,

tí z vás, ktorí pravidelne alebo nepravidelne navštevujete Facebook a boli ste aj našimi sledovateľmi, ste zistili, že naša stránka už dlhšie nefunguje. Áno, je to pravda. Naša stránka bola zablokovaná a zmazaná. Nevieme prečo, a nevieme sa tomu ani brániť. Nemáme na to možnosti, ani znalosti a ani prostriedky. Žiaľ, s touto situáciou si nevieme poradiť. Vzhľadom na skutočnosť, že bojujeme s množstvom iných problémov, museli sme sa rozhodnúť, čo je pre nás prioritné. Urobili sme to, o čom si myslíme, že je najmenej bolestivé a časovo nenáročné. Stránku na Facebooku sa už nebudeme snažiť obnoviť. Tí z vás, ktorí ju využívali, nám prepáčte, ale nie je v našich silách riešiť tento problém.

Nevylučujeme, že niekedy v budúcnosti sa na Facebook vrátíme, ale skôr to vidíme (ak áno) na pôsobenie na iných serióznejších internetových sociálnych sieťach. Čas ukáže. Nateraz nám stále funguje naša stránka www.permonrevue.sk, kde sú aj všetky naše čísla, ako aj mnohé články a iné informácie. Našou prioritou je stále vydávanie tlačenej čísla Bystrického Permonu, ktorý má už svoju dlhoročnú tradíciu, a tak sociálne siete nateraz idú bokom. Veríme, že pochopíte naše stanovisko, a naďalej ostanete našimi priaznivcami aj mimo moderných technológií.

Richard R. Senček

Financovanie časopisu Bystrický Permon

Po rokoch čakania sme konečne zase získali dotáciu od mesta Banská Bystrica. I keď nepredstavovala ani polovicu žiadanej sumy, je to pre nás životne dôležitý zdroj financií. Mestu Banská Bystrica ďakujeme. Financie nám budú stačiť na vydanie aspoň dvoch čísel Bystrického Permonu, a pri troche skromnosti nejak vydržíme do konca roka. Stále však nevieme pochopiť, prečo mesto tak neuveriteľne protežuje šport, keďže športová komisia delila sumu financií v takej výške, ktorej sa ani všetky ostatné komisie mesta spolu nedokážu priblížiť. Žiaľ, kultúra v Banskej Bystrici je na druhej kolaji. Na druhej strane, keď neprší, aspoň kvapká...

Ziadali sme o financie aj VÚC Banská Bystrica s dvomi žiadosťami. U župana a ani u poslancov sme neuspeli, keďže nás vyradili, lebo žiadosť vraj nie je v súlade s VZN, čo, samozrejme, bude pravda, nakoľko VÚC ani vo svojich VZN nemá možnosť podporiť takého aktivity. (Postupovali sme presne podľa návrhu od zamestnancov VÚC a podali sme žiadosť tak, ako nám bolo odporúčané, ale bolo to všetko nanič.) Je to smutné, že ľudia, ktorí chcú niečo spraviť pre toto mesto, sú odmietaní a ignorovaní. Žiaľ, aj takto fungujú naši volení zástupcovia.

Nie je to však iba o týchto inštitúciách. V roku 2024 sme podali 14 žiadostí o finančné prostriedky na rôzne inštitúcie a nadácie. To stojí peniaze, nakoľko všade sú potrebné overené dokumenty, ktoré posielate zas a znova – dookola. Vyžaduje si to množstvo času, nakoľko ide často o zložité byrokratické postupy (najmä FPU), a táto námaha vychádza pravidelne naprázdno. Len námatkovo, nepodporila nás Nadácia Zdravé mesto, Tipos, VÚB, SPP, Telecom, Nadácia SK-NIC, a nepodporil nás ani FPU z dôvodu, že náš časopis je zadarmo a nie je celoslovenský. Niekde sme posielali žiadosti opakovane s nádejou, že snáď sa to podarí, ale nepodarilo sa. Má toto všetko v našej spoločnosti nejaký význam?

Ak cítite z tohto príspevku frustráciu, tak ju cítite správne. Už nás prestáva baviť, behať ako žobráci od dvier k dverám a nechávať sa vyhadzovať. Takto naša spoločnosť nemôže fungovať, a to uvádzame len špičku ľadovca. Vzhľadom na nové zákony a povinnosti, je už aj existencia nášho OZ na vážkach, a tým aj všetka naša činnosť. Administratíva, hľadanie financií a rôzne povinnosti už zaberajú viac času, ako samotné vydávanie časopisu. Nuž: „Kde soudruzi z NDR udělali chybu?“

Richard R. Senček

Bližšie k vám!

Časopis Bystrický Permon, vďaka distribútorovi TOPPRES, môžete stále nájsť v jeho novinových stánkoch a predajniach na týchto adresách:

Radvaň – Sládkovičova 7
Fončorda – Kyjevské námestie 7
Podlavice – Jasenova 2781/1
Sásová – Fatranská 6385
Európa – Na Troskách 69
Sídliisko – Námestie Slobody 1
Slovenská Ľupča – Námestie SNP 455/54

Pýtajte si náš časopis u predajcu. Je zadarmo, ale je potrebné si u predajcu nahlásiť odber.

(R. R. S.)

Malachit, verný sprievodca medených rúd

Ak by sme mali vybrať minerál, ktorý najvernejšie sprevádza meď, asi by to bol malachit. Jeho prítomnosť signalizujú zelené povlaky na všetkom, čo minerál rozpustený vo vode, dosiahne. Malachit je známy už od nepamäti. Od staroveku sa z neho vyrábajú minerálne farbivá. Minerál má charakteristickú farbu, podľa ktorej bola pomenovaná aj chemická zlúčenina rovnakého sfarbenia – malachitová zeleň. Chemicky však nemá s malachitom nič spoločné. Jeho názov pochádza z gréčtiny, zo slova malache, a znamená, o. i. aj sýtu zelenú farbu.

Malachit kryštalizuje v monoklinickej – jednodklonnej sústave. Má smaragdovo zelenú farbu a sklený, prípadne hodvábný lesk. Vytvára ihličkovité, lúčovité alebo vláknitovité agregáty a obličkovité kôry. Býva aj celistvý a zemitý, veľmi často vytvára povlaky. Môže byť nepriehľadný alebo polopriehľadný. V zriedenej kyseline chlorovodíkovej sa rozpúšťa, a pritom šumí.

V našom okrese sa nachádza prakticky vo všetkých lokalitách, kde sa ťažila meď. Nájdeme ho v Pieskoch, Rychárovej, Španej Doline, Ponikách, Ľubietovej a inde. Aj vo svete je rozšírený. Z Ruska pochádzajú nálezky až 1 500 kg ťažké. Z vylešteného malachitu sa vyrábali rôzne nádherné predmety, ale pre svoju mäkkosť sa ako šperkársky kameň neujal. Malachitové nádych majú aj bronzové sochy a medené strechy. Zelená patina je chemicky veľmi podobnou zlúčeninou ako malachit.

Richard R. Senček

Mrázekit, najmladší zo svetových minerálov

Je posledným z trojice svetových minerálov zo Slovenska (li-bethenit a eucharit) a okolia Banskej Bystrice. Jeho prvý doložený nález pochádza z ložiska Reinier v Ľubietovej. Objavil ho český geológ, Zdeněk Mrázek, niekedy začiatkom 80. rokov. Započatú identifikáciu minerálu sa mu nepodarilo dokončiť pretože tragicky zahynul. Jeho prácu dokončili ďalší geológovia. Nový minerál pomenovali podľa jeho objaviteľa a Medzinárodná mineralogická asociácia IMA ho prijala v roku 1992, a tak sa Ľubietová môže pochváliť už aj tretím svetovým minerálom.

Možno aj preto, že sa medzi svetové minerály dostal len nedávno, je mrázekit verejnosti pomerne málo známy. Kryštalizuje v monoklinickej – jednodklonnej sústave rozkladom tetraedritu. Má svetlomodrú farbu a sklený lesk. Je priehľadný až prievitný. Vytvára drobné ihličkovité alebo tabuľkovité kryštáliky do 5 mm. Patrí medzi vzácne minerály. Okrem nášho náleziska, je ho možné nájsť napríklad aj v susednej Českej republike, v Jáchymove. Mrázekit z Ľubietovej je vyhľadávaný aj na zberateľských burzách a internetových aukciách. Aj jeho nepatrné, ale overené nálezky, sa na trhu predávajú za desiatky až stovky eur.

Richard R. Senček

Ján Silaši (1704 – 1782) výnimočné diela vo vlastníctve rímskokatolíckej cirkvi v Banskej Bystrici

Zlatník, emailér a miniaturista neskorého baroka a rokoka, **Ján Silaši** (*János, János, Jan Szilassy, Szilassy, Silási*), sa narodil v rodine rožňavského stolárskeho majstra, zemana Jána Silašiho a Ruženy, rod. Holztkampf, ako najstarší z trojice synov. Pokrstili ho 2. novembra 1704. Mladší *Dávid* (1707) pokračoval v otcových šľapajach, najmladší *Pavol* (1714) zomrel krátko po pôrode. Ako 23-ročný zlatnícky tovariš sa Ján, 4. októbra 1728, priženil do zlatníckej rodiny Reuterovcov v Levoči. Za manželku si vzal 20-ročnú *Katarínu*, dcéru zlatníka Andreja Reutera (spomínaný v rokoch 1703 – 1719). Meštianske právo získal 1. septembra 1729 a v zázname o udelení levočského mestského práva je uvedený ako *zlatník a rytec pečatidiel*. Necelé štyri roky po svadbe ovdovel, jeho 24-ročná manželka zomrela (1732) a o rok aj mladšia z dvoch dcér *Ráchel* (1733). Silaši zostal sám s maloletou nevlastnou dcérou *Annou Ruženou*. Ako 29-ročný sa, 9. júna 1733, opäť oženil s *Katarínou*, rod. Frühauff. Ich syn, *Ján Kristián*, zomrel ako 25-ročný a dcéra krátko po narodení. Ján Silaši zomrel ako 78-ročný v Levoči, 6. mája 1782.

a jeden pár procesiových koruniek), ktoré sú majetkom rímskokatolíckej cirkvi a slúžia pôvodnému účelu. Posledným datovaným dielom je chrámová súprava kalicha, monštrancie, pacifikálu a cibória z roku 1781 s erbom bohatej šľachtickej rodiny Vécsey, pôvodom z Abatújskej župy. Celý život pracoval Silaši ako zlatník a emailér, hlavne pre cirkev. Okrem podobizní svätcov alebo Kristovho utrpenia maľoval na emailové medailóniky veduty miest. Preslávené sú jeho slncové monštrancie s bohatou lúčovou svätožiarou, zdobené pestrofarebne smaltovanými medailónikmi a sklami.

Štyri kalichy vo vlastníctve rímskokatolíckej cirkvi v Banskej Bystrici

Všetky štyri kalichy majú rovnaké datovanie 1763. Silaši ich vytvoril ako 59-ročný vyzretý a známy zlatnícky majster.

1. Kalich z pozláteneho striebra a maľovanými emailovými medailónmi, zobrazujúcimi život členov Spoločnosti Ježišovej

Štyri kalichy zo zlatníckej dielne Jána Silašiho. Zdroj: Filip Glocko

Zlatnícka kariéra

Po vandrových rokoch sa Silaši usadil v roku 1727 v Levoči ako tovariš u vdovy po zlatníkovi Andrejovi Reuterovi, kde absolvoval tzv. majstrovský rok. Za člena zlatníckeho cechu ho prijali 21. marca 1729. Cechmajstrom sa stal ako 43-ročný, v roku 1747, kedy počas veľkého požiaru zahynul 22. augusta vtedajší cechmajster, *Eliáš Lang* (spomínaný v rokoch 1718 – 1747), a vystriedal ho Silaši. Na poste ostal až do svojej smrti v roku 1782, celých 35 rokov, a v cechu dlhých 53 rokov. V rokoch 1747 – 1773 sa u neho vystriedalo šesť zlatníckych učňov.

Majstrovská značka Jána Silašiho

Na svoje diela pripájal autorské ryté nápisy, niekedy latinskú signatúru a razenú majstrovskú značku „IS“. Ďalej je na dielach cechová značka, ktorú tvorí razený znak mesta Levoče (dvojramenný kríž) a akostné označenie „13“ pre 13-lótové striebro.

Dielo Jána Silašiho

Časť jeho rozsiahleho diela bola v roku 1991 zapísaná do Ústredného zoznamu pamiatkového fondu Slovenskej republiky. Ide o súbor 96 liturgických predmetov (32 kalichov, 31 monštrancií, 9 pacifikálov, 16 cibórií, 3 relikviáre, 2 navikuly, jedna kadidelnica

(SJ) – Jezuitov. Kalich má reliéfne bohato zdobenú vrchnú časť základne, kde sú vsadené 3 emailové medailóny:

Sv. Aloisius Gonzaga, člen SJ (1568 – 1591), *taliensky šľachtic, patrón mládeže, uctievaný ako orodovník proti moru a očným chorobám*.

Sv. Stanislav Kostka, novic SJ (1550 – 1568), *poľský šľachtic, ako 18-ročný predčasne zomrel na následky zlého fyzického zaobchádzania*.

Íňigo Lopez de Recalde, budúci sv. Ignác z Loyoly (1491 – 1556), *s víziou komunikácie s Madonou v oblakoch a písaním svojho Duchovného denníka*. Nodus kalicha je liaty v tvare deformovanej vazy. Je bohato reliéfne zdobený rastlinnými motívmi a ozvláštnený vloženým tepaným kosoštvorcovým vzorom. Kôš kalicha, s ústrednou akantovou výzdobou, striedajú motívy z nodusu a 3 emailové medailóny, medzi ktorými sa striedajú vsadené polodrahokamy a smaltované kvety:

Sv. Jozef s *laliou a malým Ježiškom na rukách*. Mnoho diel zobrazuje sv. Jozefa s *palicou*, z ktorej kvitnú biele lalie. Podľa „videnia“ sa mala *Mária vydat za muža, ktorému z koreňa Izaiáša vyrastie kvet*.

Sv. Ignác z Loyoly (1491 – 1556) *zakladateľ Spoločnosti Ježišovej (SJ, 1539) s ikonografiou troch písmen IHS (Iesus Hominum Salvator/ Ježiš Spasiteľ ľudí)*, organizátor protireformácie.

Sv. apoštol Peter s *dvomi kľúčmi od kráľovstva nebeského*. Výška kalicha je 26,5 cm, priemer základne je 15 cm a hmotnosť 732 gramov.

Pokračovanie na strane 4

Ján Šilaši (1704 – 1782) výnimočné diela vo vlastníctve rímskokatolíckej cirkvi v Banskej Bystrici

Pokračovanie zo strany 3

2. Kalich z pozláteného striebra a malovanými emailovými medailónmi, zobrazujúcimi život svätíc a rodičov Panny Márie. Kalich má reliéfnu bohatu zdobenú vrchnú časť základne, kde sú vsadené 3 emailové medailóny:

Sv. Apolónia z Alexandrie (†249) trpela počas prenasledovania kresťanov cisárom Deciom. Mučením prišla o celý chrup. Stala sa patrónkou stomatólogov.

Mária s rodičmi, podľa legendy boli Joachím a Anna bohatí a zbožní Židia z Nazareta. Modlili sa za narodenie dieťaťa, ich modlitba bola vypočutá. Svoje dcéry dali meno Mária.

Sv. Anna je matkou Panny Márie, Ježišovej matky. V biblii nie je o nej žiadna zmienka, podľa legendy bola príbuzná s Jozefom z Arimatie, ktorý sa postaral o znovuzískanie a pochovanie Kristovho tela.

Nodus kalicha je liaty v tvare deformovanej vázy. Je bohato reliéfnu zdobený rastlinnými motívmi a ozvláštnený vloženým tepaným kosoštvorcovým vzorom. Kôš kalicha, s ústrednou akantovou výzdobou, striedajú motívy z nodusu a 3 emailové medailóny:

Sv. Katarína Alexandrijská (287 – 305) svätica neskorého stredoveku, mala skončiť svoj život lámaním v kolese, ktoré sa rozbilo, tak ju cisár Maxentius nechal stáť.

Sv. Barbora (? – †303 – 313) podľa legendy dcéra bohatého pohanského šľachtica Dioskora z Malej Ázie, ktorú otec stál, pretože odmietla pohanstvo a stala sa kresťankou.

Výchova Panny Márie, stredoveká ikonografia často zobrazuje malú Máriu s otvorenou knihou ako z nej číta svojej matke, sv. Anne.

Na averze základne kalicha sa nachádza rytý nápis: „Pro ara S. Annae oblatum nomine: Catharinae Kreutzerin, Barbarae Breanin, Mariae Annab. Benne, Elisabethae et Ioannae Natzs de Pallitsch 1763“/„[kalich] Darovaný na oltár sv. Anny v mene: Kataríny Kreutzerinovej, Barbary Breaninovej, Márie Anabely Benneovej, Alžbety a Johanny Natzs de Pallitsch 1763“. Celková výška kalicha je 26 cm, priemer základne je 15 cm a hmotnosť 505 gramov.

3. Kalich z pozláteného striebra s malovanými emailovými medailónmi, s prevažne mariánskou tematikou. Kalich má reliéfnu bohatu zdobenú vrchnú časť základne, kde sú vsadené 3 emailové medailóny:

Panna Mária s malým Ježiškom a krížikom v rukách – anticipácia budúcich udalostí. Panna Mária a „zázračný presun“ jej svätého domu/ Santa Casa anjelmí z palestínskeho Nazaretu do talianskej Lorety. Zvestovanie Panny Márie archanjelom Gabrielom: „Počneš a porодиš syna a dás mu meno Ježiš.“

Nodus kalicha je liaty v tvare deformovanej vázy. Je bohato reliéfnu zdobený rastlinnými motívmi a ozvláštnený vloženým tepaným kosoštvorcovým vzorom. Na podstave sú 3 emailové medailóny:

Apoštol sv. Peter a I. rímsky biskup s atribútmi dvoch kľúčov a kohútom – symbolom zrady. Panna Mária Loretánska s Ježiškom, zahalená v byzantskom felóne a dvomi anjelmí s kadidlami, symbolom odovzdania Bohu. Sv. Anna učí čítať Starý zákon svoju dcéru Máriu, budúcu Ježišovú matku.

Na averze základne kalicha sa nachádza rytý nápis: „Pro ara lauretana obtulit hunc cum tribus aliis. P. D. Maria Anna nata de Hallus Petri Pallitsch perceptoris camerae relicta vidua cum septem pignoriibus 1763“/„Pre loreťánsky oltár darovala tento [kalich] s ďalšími tromi pani Mária Anna, rodená de Hallus, vdova po Petrovi Palličovi, vyberačovi daní komory, spolu so svojimi siedmimi deťmi 1763“. Celková výška kalicha je 20 cm, priemer základne je 15 cm a hmotnosť 515 gramov.

Strieborná kávová kanvica.
Zdroj: Umelecko-priemyselné múzeum Budapešť

Kalich, ako súčasť pri omši na Námestí SNP, celebrovanej pápežom Jánom Pavlom II. 12. septembra 2003. Zdroj: Bystricovinivny.sk

4. Kalich z pozláteného striebra a malovanými emailovými medailónmi zobrazujúcimi život sv. Jána Nepomuckého. Kalich má reliéfnu bohatu zdobenú vrchnú časť základne, kde sú vsadené 3 emailové medailóny patróna Čiech, sv. Jána Nepomuckého (1345 – 1393) s výjavmi zo života: Ján odvádzajú ozbrojení vojaci za účasti kráľa Václava IV.; Ján ošetruje neznámy muž; mŕtvolu Jána zhadzujú v Prahe z Karlovoho mosta do Vltavy.

Nodus kalicha je liaty v tvare deformovanej vázy. Je bohato reliéfnu zdobený rastlinnými motívmi a ozvláštnený vloženým tepaným kosoštvorcovým vzorom. Kôš kalicha, s ústrednou akantovou výzdobou, striedajú motívy z nodusu a 3 emailové medailóny zo života svätca: kráľ žiada Jána prezradiť spovedné tajomstvo manželky Žofie; Ján mu čia pálením bokov; Ján s atribútmi piatich hviezd okolo hlavy – hviezdy podľa legendy ukazovali vo vode miesto s Jánovým telom, s biretom na hlave a v rochete – kožušinovom kanonickom plášti, s krížom v jednej a palmovým listom v druhej ruke. Kalich je dodnes používaný denne pri bohoslužbách. Celková výška kalicha je 25,5 cm a priemer základne 15,5 cm. Kalich bol exponátom aj prvej múzejnej expozície otvorenej v Matejovom dome 17. októbra 1909. Bol inštalovaný na 4. poschodí, venovanom pamiatkam cirkevného umenia. Kalich bol tiež súčasťou slávnostnej liturgie – sv. omše na Námestí SNP, ktorú celebroval v Banskej Bystrici pápež Ján Pavol II., 12. septembra 2003.

Profánný solitér Jána Šilašiho

V odborných štúdiách sa väčšinou spomínajú len liturgické predmety Jána Šilašiho. Vo fonde Umelecko-priemyselného múzea v Budapešti sa však nachádza 23 cm vysoká, strieborná kávová kanvica s drevenou rúčkou, ktorej autorstvom sa pripisuje práve Šilašimu, na základe autorskej značky na podstave predmetu.

Ďakujem za prístup k predmetom a cenné rady ThDr. Gabrieli Brendzovi, PhD., farárovi – dekanovi Rímskokatolíckej cirkvi, Farnosť nanebovzatia Panny Márie, Banská Bystrica – mesto a Mgr. Martinovi Dadovi, riaditeľovi biskupského úradu, Rímskokatolíckej cirkvi, Biskupstvo Banská Bystrica.

Filip Glocko, Stredoslovenské múzeum

Pramene, literatúra a internetový zdroj

CÓNOVÁ, I.: *Levočský zlatník Ján Šilaši*. Bratislava: Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2004, ISBN 80-89175-03-1.

GLOCKO, F.: *Zabudnuté klenoty z pôvodnej expozície Mestského múzea v Matejovom dome*. In: MUZEUM 2/2022 – ROČNÍK LXVIII, ISSN 0027-5263.

ŽIFČÁK, F.: *Testament zlatníka Jána Šilašiho*. In: Pamiatky a múzeá, roč. 63, 2014, č.4, ISSN 1335-4353.

https://collections.imm.hu/gyujtemeny/jug/32482?f=1bNeqN-Sep4AFPoXBq0Fz1v5O_kr5f0CJ11Vx2WXTvueCMW7BoN7y-DxpRkP7xLxnlMEo17Vdi3ObioY&n=2

Koľko mala Banská Bystrica Huštákov a ako to bolo z hasením ohňa?

Pokračovanie zo strany 1

Vo *Výtahu z porjádku hasenia ohňa, pri kráľovskom slobodnom banskom meste Bystrici*,... sa dozvedáme, že v prípade možného požiaru sa museli preventívne nachádzať na Lazovnom Huštáku pod dachom reťazou zavrenje 2 rebre a 2 háky, na Dolnom Huštáku 3 rebre, 2 háky pod dachom opatrenjé a reťazou zavrenjé, jedna odnjést sa dajúca sykačka, ktorá je tiež u Sirrelmajstra, na Hronskom Huštáku 2 rebre a 2 háky. A na Hornom Huštáku taktiež 2 rebre a 2 háky, náradie ktoré bolo pri hasení potrebné. V uliciach, prislúchajúcich k jednotlivým bránam, museli byť umiestnené aj kade s vodou, vedrá, a v Mestskom dome okrem rebrov a hákov aj 4 veľké striekačky a 4 vozy so sudmi.

Listina ďalej vymenúva všetky povinnosti majiteľov ringových a pivovarských domov. Tie mali byť vybavené dvoma rebríkmi, s kaďou s vodou pod strechou, plechovou striekačkou, lampášom so sviečkou a dvomi koženými alebo plátenými vedrami, všetko označené menom majiteľa. Menšie domy v uliciach mesta a v predmestiach museli byť vybavené aspoň jednou drevenou ručnou striekačkou, jedným rebríkom, jedným koženým alebo pláteným vedrom, jedným plechovým lampášom a jednou kaďou alebo sudom s vodou. Mlyny a väčšie stavby, ako napr. cukrová fabrika, musela byť vybavená v počte raz toľko hasiacích zariadení a pomôcok, než je pri ringových domoch predpísané. Vybavenie mestského domu malo pozostávať zo striekačiek, z dvoch vozov, na každom so sudom vody umiestneným vo dvore, od ktorého mal kľúč mestský desiatnik, a k tomu určený zvonársky majster. V pivovare mestského domu sa odporúčalo mať k dispozícii v prípade potreby 75 kožených vedier, vo dvore dva vozy, každý vybavený jedným sudom a jednou kaďou vody, okrem toho dve kade navyiac, dva rebríky, dva háky. Kvôli včasnému ohláseniu požiaru bolo prikázané držať nepretržitú stráž na mestskej veži, a to vo dne aj v noci. V letných mesiacoch bola stráž posilnená o meštiansku stráž, ktorá kontrolovala všetky ulice mesta. Majiteľ domu, u ktorého začalo horieť, bol povinný toto oznámiť pokrikom „Hori!“ alebo bubnovaním na bubon, či tromi výstrelmi z flinty, či trúbéním na trúbu. Za oznámenie požiaru sa dávala finančná odmena. Odmena prináležala aj tým, ktorí ako prví priniesli k haseniu sud s vodou alebo striekačku a aj takých, ktorí nepretržite od začiatku hasenia usilovne vodu nosili až do uhasenia požiaru, alebo ak niekto prichytil a oznámil zlodeja, ktorý sa chcel na nešťastí druhých priživíť a dal sa na rabovnie. Dodanie vody vodnými rúrami do ulíc, v ktorých horelo, mali na starosti cimermanský⁶ majster a vodnárski tovariši. Mlynárski paholci boli poverení pomáhať mestským paholkom s hasiacimi striekačkami a s donáškou vody v sudoch. Komisári dohliadali, aby sa hasiace náradie po hasení ohňa vrátilo v dobrom stave a správnym majiteľom. Zároveň dozerali, aby vyneseny majetok a umiestnený na bezpečnom mieste – zachránený z domov postihnutých ohňom, nebol rozkradnutý, ale aby sa po uhasení vrátil pôvodným majiteľom. Mená osôb, preukazujúcich neobvyklú smelosť pri hasení ohňa, mali byť Magistrátom uvedené k verejnému uznaniu. A aby sa nikto nemohol vyhovárať, že o týchto predpisoch nevedel, tieto sa tlačili a rozdávali medzi obyvateľstvo a osobitne do všetkých cechov, kde sa mali cechoví komisári postarať o ich zverejnenie medzi členmi cechu, aby sa každý obyvateľ vedel chrániť pred možným požiarom. Na listine je podpísaný hlavný notár slobodného kráľovského a banského mesta Bystrica, Daniel Bánysz. Vytlačené v Banskej Bystrici, tlačou Filipa Macholda 1858.

Anna Senčková

Pramene

Kópia listiny *Výtah z porjádku hasenia ohňa*, č. 124/1858 G.R. – osobný archív autorky – dedičstvo po Michalovi Kiššimonovi

Anna Senčková. *Prečo sa Hušták volá Huštákom?* In. Bystrický Permon : Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu. Banská Bystrica 2024, XXII. ročník, č. 2, ISSN 2585-9420, str. 1 – 2.

Cintorín Rudlovská, nečíslované, majetková podstata, jeden list, nesignované, číslo vložky 195, Banská Bystrica

⁶Tesársly majster. Bolo to preto, lebo vodné rúry bývali z dreva.

Živá okrasa mesta

Pokračovanie zo strany 1

dieb týchto stromov zostali Lazovná ulica, Horná Strieborná ulica ako aj najmladšia, Národná ulica.

Stromy v Skuteckého ulici

V súčasnosti, na pôvodných miestach, sú guľovité javory okolo terajšieho Námestia SNP, stromoradie v Dolnej ulici je na opačnej strane ako bolo pôvodne, ale najviac takýchto stromov sa zachovalo na obidvoch stranách terajšej Skuteckého ulice. Úplne vymizli pôvodné stromoradia guľovitých javorov z Hornej ulice a Kapitulskej ulice.

Stromy v Kapitulskej ulici

V centrálnej časti mesta nájdeme aj niekoľko novotvarov, ako napríklad stromoradie guľovitých jaseňov mannových (*Fraxinus ornus* var. *globosa*) na Námestí Štefana Moysesu, alebo rozpačito pôsobiacu výsadbu ôsmych bukov s previsnutými konármi a purpurovým zafarbením listov (*Fagus sylvatica* var. *purpureopendula*) v hornej časti Národnej ulice, pri budove GR Štátnych lesov SR. V Lazovnej ulici najnovšie pribudlo sedem mobilných veľkorozmerných kvetinačov, v ktorých sú umiestnené už vyrastenejšie okrasné stromy. O mestskú zeleň sa v súčasnosti stará príspevková organizácia „Záhradné a rekreačné služby“ (ZAARES) Banská Bystrica.

Július Burkovský

Zaujímavosti Banskej Bystrice a okolia očami študentov

Katedry geografie a geológie Fakulty prírodných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Hronská brána

Hronská brána, malba Andreja Stollmana, 1920

Ďalšia zo stredovekých mestských brán v Banskej Bystrici, je Hronská brána, ktorá stála na Kapitulskej ulici. Vymodelovali ju študenti bakalárskeho stupňa odboru Geopotenciál regiónov na FPV UMB na predmete 3D modelovanie vybraných zložiek geopotenciálu krajiny, kde sa učia modelovať zaniknuté historické objekty pomocou archívnych dokumentov. V programe SketchUp, za použitia historických fotografií, skonštruovali 5 stredovekých vonkajších/vstupných mestských brán – Dolnú, Hronskú, Hornú, Lazovnú a Hornú striebornú bránu, ktoré viedli do mesta, a boli súčasťou mestského opevnenia počas stredoveku. Ako podklad pre umiestnenie objektov bol zvolený výrez BB z katastrálnej mapy z roku 1859.

Mgr. Tomáš Hrdý, doktorand
Katedra biológie a environmentálnych štúdií,
Katedra geografie a geológie
Univerzita Mateja Bela

Hronská brána v rôznych pohľadoch, očami študentov UMB, 2025

Červený podstavec

Na prelome 70. a 80. rokov 20. storočia sa v Banskej Bystrici budovalo nové Námestie slobody. Postavil sa Dom kultúry aj budova terajšej Všeobecnej úverovej banky. Ústredným objektom námestia však mala byť socha V. I. Lenina. Projekt úpravy a širšej koncepcie okolia navrhol Jozef Chrobák, rovnako ako aj spomenuté budovy. Počiatky realizácie tejto koncepcie siahajú až do roku 1973, prestavba sa však realizovala postupne. Jozef Chrobák prepojil vo svojom návrhu pamätník SNP s navrhovanou sochou V. I. Lenina do ideovej línie, ktorá mala postupovať až po budovu „Hviezdy“, bývalého daňového úradu na východnej strane námestia.

Zahalená socha V. I. Lenina

Jozef Chrobák navrhol sochu V. I. Lenina spoločne s Miroslavom Ksandrom. Socha mala 4,40 m výšku a bola odlíata z bronzu. Podstavec je vytvorený z vysokoleštenej libereckej žuly, ktorá je červenej farby. Linky ktorými sú bloky libereckej žuly rozdelené, majú symbolizovať Zem – poludníky a rovnobežky, a teda, že Leninove myšlienky sa šíria po celom svete, sú vyhotovené z čierneho kameňa. Okolie podstavca je kruhové, s tým, že časť je voľne prístupná zem, kde je vysadená okrasná zeleň a zvyšok je vydláždený čadičovými mačacími hlavami. Širšie okolie je vyložené hrubými blokmi bieleho kameňa. Plocha bola usporiadaná tak, aby sa tu mohli konať aj väčšie spoločensko-politické podujatia. Dnes je kameň drsný, ale po postavení pamätníka bol tiež vysoko leštený. V zime to však spôsobovalo veľké problémy, a keď napadol sneh, nedalo sa cez plochu bezpečne prejsť. Tak padlo rozhodnutie o jeho zbrúsení.

Pamätník V. I. Lenina v časoch komunistickej totality.

Socha V. I. Lenina bola slávnostne odhalená, dňa 6. novembra 1981, pri príležitosti 64. výročia VOSR. Odhalil ju člen predsedníctva ÚV KSC a 1. tajomník ÚV KSS, Jozef Lenárt. Pri tejto príležitosti boli odovzdané aj viaceré významné medaily tým, ktorí sa podieľali (aj nepodieľali) na výstavbe pamätníka. Boli to napríklad medaily Za rozvoj Stredoslovenského kraja; medaily Za

rozvoj Banskobystrického okresu, odznaky – Zlaté a strieborné odznaky Budovateľ mesta Banská Bystrica a nakoniec aj Plakety mesta Banská Bystrica.

Obesený V. I. Lenin pri jeho odstraňovaní

Ludová tvorba v Banskej Bystrici nezabudla ani na túto sochu. Ľudia napríklad vtipkovali, že Lenin je zachmúrený preto, lebo intenzívne uvažuje nad tým, ako vykradnúť banku, na ktorú sa uprene díval. Po páde totalitného režimu dostal Lenin na chrbát ruksak, a toto gesto zrejme predpovedalo jeho skorý odchod. Socha bola demontovaná, dňa 17. mája 1990, za radostného jasotu davu ľudí. Lenina symbolicky obesili, nohy mu odzvárali od kovovej podložky a naložili ho na auto. Socha bola odvezená na dvor technických služieb v Banskej Bystrici, kde pri plote ležala pomerne dlhú dobu. Čo sa s ňou nakoniec stalo, nie je presne známe. Medzi ľuďmi sa šíria dve verzie. Prvá hovorí o tom, že socha bola odpredaná zberateľovi, ktorý ju odviezol do Francúzska, druhá verzia (pragmatickejšia) hovorí o tom, že bola postupne rozbrúsená a po častiach zmizla v zberných surovinách.

Postupne sa z podstavca stratil aj nápis a ostal len červený žulový a monumentálny podstavec, ktorý je už 35 rokov prázdny. I keď sa tu sem-tam objaví nejaký pokus niečo naň osadiť alebo ho nejakou voľnou trvalou riešením nebol meste schopné nájsť ani za tak dlhú dobu. Na niektoré pokusy využiť podstavec, spomína aj Július Burkovský: *Začas tam bola skulptúra „Mimozemšťana“, v roku 2012 plastika „Špeka – Špekáč“, potom drevená debna „Ukrytá socha“, ďalej sochy „Humanoídiv“ a „Myslitela“, ale následne ich zničili vandali. Ešte v roku 2014 tam bolo dielo „Chrasta“, ale od roku 2015 je podstavec prázdny a chátra. Chátra aj parčík za podstavcom, kde po revolúcii pribudol ďalší pamätník vyhlásenia Slovenskej ústavy. Keby sa v našom meste viac myslelo aj na kultúru a životné prostredie a nielen na šport, bol by tento problém už dávno vyriešený. My len dúfame, že nikoho nenapadne taký pekný priestor zastavať nejakými „zmysluplnými“ polyfunkčnými budovami alebo parkovacím domom podobne, ako sa stalo s priestorom parkoviska pri mestskom úrade. Parkovací dom, ktorý mal slúžiť najmä pre zamestnancov úradu, je nevyužitý a už celé mesiace prázdny, a úradníci stále parkujú v okolí na úkor miestneho obyvateľstva.*

Richard R. Senčák

Tri generácie Francisciovcov – rektorov, kantorov a organistov

Prvým známym organistom s menom Francisci v našom meste bol Juraj Francisci st., narodený okolo roku 1640 vo Veľkej Slatine. Študoval od 12. 3. 1664 vo Wittembergu. Po návrate sa stal rektorom školy na Španej Doline, ktorá bola v tom čase veľkou evanjelickou farnosťou, kde slúžil jeden kňaz, jeden diakon, organista a rektor. Kostol bol v r. 1593 prestavaný z pôvodnej kaplnky. 13. októbra 1673, chorvátske vojsko cisára Leopolda I., pod vedením generála Kollalta, násilím prevzalo farnosť pre rím. kat. cirkev a všetci z fary a školy boli vyhnaní. Zachoval sa údaj, že vojsko spálilo 2 vozy kníh z fary a školy. Preto sa ani dovtedajšie cirkevné matriky nezachovali (čo je na škodu genealogického bádania pri hľadaní rodinných koreňov, napr. Jozefa Gregora Tajovského a Jozefa Murgaša). Juraj Francisci aj s rodinou musel odísť do vyhnanstva.

Pravdepodobne sa vrátil ešte pred Sopronským snemom, ktorý zasaďal v r. 1681, pretože sa nečakane našiel v rím. kat. matrike narodených zápis o krste dcéry Kataríny, 22. novembra 1680. Ďalšie dieťa, syn Juraj narodený r. 1683 po obnovení ev. cirkevného zboru v Banskej Bystrici je už zapísané v obhorenej, ale nezohrenej ev. matrike narodených. Po mezdere v maticných záznamoch z rokov 1673 – 1682 znovu pokračujú zápisy o krstoch detí. Keďže bol Juraj Francisci, st. organista, musel hrať na organe, a organ mohol byť len v kostole. Je otáznie, ktorý z kostolov Banskej Bystrice mohli evanjelici používať, kým bol v r. 1690 hotový drevený kostol, postavený podľa Sopronských artikúl. U cirkevného historika, dr. Sláviky, je uvedený údaj, že Juraj Francisci po obnovení cirkevného zboru, spieval vo veľkom Nemeckom chráme pieseň „Tě Bože chválime...“, ako podakovanie za uvoľnenie situácie a možnosť návratu do vlasti a služby v cirkvi.

Počty pokrstených detí z obdobia pred, počas rekatolizácie a po Soproniskom sneme dokazujú, že veľká väčšina obyvateľstva, samozrejme aj dominantného nemeckého meštianstva, sa vrátila k pôvodnej viere. V r. 1672 bolo pokrstených len 34 detí rím. kat. vyznania, v r. 1673 stúpol počet na 159, v ďalšom roku to boli už všetky narodené deti v počte 310. V roku zasadnutia krajinského snemu v Soproni to bolo ešte 323 pokrstených detí, v roku obnovenia evanjelického cirkevného zboru klesol počet na 162 detí, a v ďalšom roku 1683, bolo pokrstených už len 53 detí, v r. 1684 55 detí, atď.

Ako kantor bansko-bystrického, slovenského cirkevného zboru v Banskej Bystrici, pôsobil Juraj Francisci st. v rokoch 1682 – 1692. Niekedy v r. 1689 sa mu narodilo ďalšie dieťa, ale jeho krstné meno bolo na zhorenej časti strany matriky narodených. 14. júna 1691 sa mu narodil syn Ján (údaj je zo životopisu, v matrike chýba celý záznam). Juraj Francisci st. musel byť dvakrát ženatý, pretože prvé dve doložené deti majú matku Zuzanu, ďalšie dve Katarínu. Syn Ján, po skončení elementárnej školy, študoval na ev. gymnáziu, kde ho učil Ján Pilárik (syn Štefana Pilárika st.), Ján Búrius a Matej Bel, ktorému vďačil za znalosť gréčtiny a hebrejčiny. Pri odchode Mateja Bela v r. 1714 z Banskej Bystrice, mu Ján Francisci zložil a zaspieval áriu, ktorú neskôr daroval evanjelickej cirkvi.

Ján Francisci začínal ako organista nemeckej cirkvi veľmi mladý, ani nie 18-ročný, po smrti otca Juraja Francisciho st. 20. januára 1709. Okrem toho učil aj dievčatá nemeckej elementárnej školy. Tento poznatok je dôkazom, že nemecké meštianstvo malo záujem o inštitucionálne vzdelávanie nielen chlapcov, ale aj dievčat. Ján Francisci, ako udáva vo svojom životopise, neodmietol ani prosbu pánov pátrov jezuitov a vypomáhal v rím. kat. cirkvi po úmrtí kapelníka hrou na organ i spevom. Roku 1712 sa oženil so staršou dcérou nemeckého farára, Efraima Nosticiusa – Máriou Zuzanou, s ktorou mal 6 detí, dve dcéry a štyroch synov (škoda, že nezanechal ich mená).

Ján Francisci vo svojom životopise uvádza, že hru na klávesových nástrojoch ho učil Jakub Karchút, ktorý býval a stravoval sa v rodine Francisciovcov. Tento sa neskôr stal, na odporúčanie Jána Francisciho, organistom pre obidve národnosti – nemeckú i slovenskú. V hudobnej teórii a kompozícii bol Ján Francisci samouk. Túžba získať viac vedomostí a skúseností v oblasti hudby ho viedla niekoľkokrát na cesty po Európe. Počas Veľkonočných sviatkov v roku 1725 v Lipsku sa stretol s Johannom Sebastianom Bachom, od ktorého sa veľa naučil.

Po návrate z ciest prijal, na odporúčanie Mateja Bela, v tom čase farára v Bratislave, miesto organistu a správcu chóru, kde zotrval dva roky, do r. 1735. Ďalšie dva roky žil v rodnom meste súkromne, potom opäť zaujal miesto organistu.

V roku 1729 mu po 17-ročnom manželstve zomrela manželka. Škoda, že nezanechal informácie, kde a kto vychovával jeho tri prežijšie deti (dvaja synčekovia a jedna dcérka umreli v útlom veku). Počas jeho ciest

a pôsobenia v Bratislave, ho ako organistu v Banskej Bystrici v rokoch 1729 – 1737 vystriedal starší brat Juraj Francisci ml., o ktorom nemáme ďalšie informácie.

Ján Francisci, kantor, organista a hudobný skladateľ, zomrel v Banskej Bystrici 27. apríla 1758 vo veku 67 rokov. Juraj Francisci nml., syn Jána, bol tretou generáciou organistov Francisciovcov. Študoval na evanjelickom gymnáziu v rodnom meste aj s mladším bratom Jánom, kde žil do roku 1758. Kedy nastúpil, v rodnom meste po smrti otca, na miesto organistu pre všetky národnosti, nevieme. Po roku sa, 4. októbra 1759, ako 44-ročný oženil s Alžbetou Barbarou Kreuchl, pravnučkou svetoznámeho učenca, Eliáša Kreuchela zo Štrasburgu, ktorý bol v Banskej Bystrici rektorom latinskej školy v rokoch 1649 – 1661. Vela jeho žiakov bývalo vyznamenaných, a mnohí z nich odchádzali študovať na zahraničné univerzity. Jurajovi Franciscimu nml. sa v manželstve narodili dve deti, dcéra Anna Zuzana 21. 6. 1761 a syn Gottfried 17. 10. 1770, ktorý ale ako ročný zomrel. Mesiac po ňom umiera, 6. novembra 1771, vo veku 56 rokov aj Juraj Francisci nml. Podľa udania veku pri úmrtí, sa narodil v r. 1715 koncom októbra alebo začiatkom novembra.

Po dvoch rokoch sa jeho vdova, Alžbeta Barbara, opäť vydala, a to za dvojnásobného vdovca, Františka Koromžaya, prefekta Kráľovskej železnej maše v slobodnom kráľovskom banskom meste Lubietová.

Dcéra Juraja Francisciho nml., Anna Zuzana Francisci, vyrastala spolu v viacerými nevlastnými súrodencami v Lubietovej, kde sa, 3. januára 1780, aj vydala. Jej manželom, a otcom jej detí, sa stal Michal Messerschmidt ml., syn Michala Messerschmida st., notára mesta a mlynárskej dcéry Márie Terenovej. Michal Messerschmidt ml. bol správcom u šľachtickej rodiny Radvanských v Radvani. Mali spolu štyri deti. Z týchto detí bol syn Michal Messerschmidt nml. chirurgom a zomrel mladý, len 34-ročný, po nejakej nehode s koňom, mladší syn Benjámín žil v Lučenci a bol medovníkár. Oženil sa ale v Banskej Bystrici s Máriou Juditou Kolbenheuerovou, dcérou farbiera Daniela Kolbenheuera a Anny Márie Koromžay (z druhého manželstva Františka Koromžaya).

Takmer celé storočie pôsobenia troch generácií organistov i rektorov Francisciovcov, sa v meste Banská Bystrica skončilo smrťou Juraja nml. v r. 1771. Pre zaujímavosť uvediem poznatok z najstarších dochovaných cirkevných matrik, že skoro o 100 rokov skôr, pôsobil v našom meste, ako špitálsky diakon (vysvätený v r. 1583 vo Wittembergu), Juraj Francisci, rodák zo Slovenskej Lupče (narodil sa okolo r. 1555 – 1560). Najprv pôsobil 5 rokov ako rektor v Radvani. V r. 1595 sa stal farárom v Nížnej, ale 7. októbra 1607 sa prišiel oženiť (pravdepodobne bol vdovcom) do Banskej Bystrice s pannou Babalou Stürtzerovou, z majetnej bystrickej rodiny, z ktorej pochádzal aj neskorší rektor, Matej Stürtzer.

Ján Francisci, jeden z najvýznamnejších predstaviteľov evanjelickej barokovej hudby na území dnešného Slovenska, napísal svoj životopis (v nemeckom jazyku), z ktorého sa môžeme dozvedieť mnohé informácie o jeho životných osudoch, cestách do Viedne, Halle, Lipska, o stretnutiach s významnými hudobníkmi tej doby, o zdaroch i nezdaroch, starostliach, radoostiach i smútku. No zanechal nám bohatstvo v podobe 5 prelúdií (napr. C-dur, Es-dur, D-mol), ktoré sa našli v odpise v pozostalosti J. Vansu (pravdepodobne manžela Terézie Medveckej-Vansovej). Niekoľko z nich, na čembale s historickým stredovekým ladením, zaznelo v minulom roku v evanjelickom chráme, v podaní titulárneho organistu Španej Doliny, Matúša Kuchela.

Citateľov bude zaujímať, že Juraj Francisci st. počas pôsobenia v Banskej Bystrici vlastnil ringový gotický dom na Hornom námestí č. 35 (dnes Nám. Štefana Moysesova č. 8) pri mestskej veži, ktorý musel byť pre nevyhovujúci stav v r. 1935 asanovaný. Na jeho mieste postavili pobočku Pražskej sporiteľne, podľa návrhu architekta Emila Belluša. Dom zdedil po otcovej smrti v r. 1709 syn Ján Francisci, ale v r. 1720 sa stal majiteľom domu prvého známeho ríhtára mesta Ondreja, v Lazovnej ulici č. 18 (staré číslovanie 386). V čase jeho neprítomnosti býval v tomto dome Ján Korponay-Krupinský, vdovec Júlie Géczyovej, známej ako levočská biela pani. Júlia bola zo šľachtického rodu Géczyovcov z Hronseku. Pre nepravdivé obvinenie, že vydala mesto Levoču nepriateľom, bola odsúdená a 25. septembra 1714 v Győry popravená. Mala len 37 rokov. Jej manžel dlho znášal príkoria v dôsledku tejto nešťastnej udalosti. V Levoči možno ešte stále ukazujú dvere v mestských hradbách, cez ktoré údajne vpustila nepriateľov. Ján Francisci vlastnil dom v Lazovnej ulici do r. 1740. Kde býval v ďalších rokoch do smrti, zatiaľ nie je známe.

M. R. Štefánik a jeho socha v Banskej Bystrici

Vznik Československa znamenal pre slovenský národ úplne novú etapu života. Ako každý štát, aj Slovensko potrebovalo svojich hrdinov. Žiaľ, tragická nehoda pri Ivanke pri Dunaji, dňa 4. mája 1919, slovenskému národu takúto ikonu vzala. M. R. Štefánik patril k zakladajúcim a najvýznamnejším osobnostiam vznikajúceho Československa, a niet sa čo čudovať, že jeho tragická smrť zarezoňovala v celom národe. Nie inak to bolo aj medzi Slovákmí v Banskej Bystrici.

Slávnostné odhalenie sochy M. R. Štefánika v Banskej Bystrici 4. mája 1940

Bystričania boli medzi prvými, kto chcel vybudovať dôstojné miesto na počesť nášho veľikána. Mesto sa začalo zaoberať s touto myšlienkou už začiatkom roka 1920, keď nadviazalo spoluprácu s banskobystričským rodákom Fridrichom Andrejom Motoškom, ktorý bol známy aj ako Frico (Miroslav) Motoška, a ktorý v tom čase tvoril v Bratislave. Motoška sa s myšlienkou vytvoriť sochu Štefánika zaoberal už od jeho tragickej smrti. Konkrétny zápis sa zachoval z rokovania mestskej rady v dňoch 1. až 8. mája 1920 pod číslom 59/2659/1920, kde sa uvádza: *František Mesík odporiť návrhu i preto, lebo pri vystavení pomníka akiste bude plán nášho občana Motošku prijatý.* V tomto rozhodnutí sa stanovila komisia, ktorá mala dohliadať na výstavbu a výmer konečného umeleckého diela, v zložení: predseda: Dr. Ján Kohút, členovia: Dr. Emil Dienes, František Mesík a Alois Perjerberger.

Frico Motoška začal na soche intenzívne pracovať, a to napriek svojmu zraneniu z vojny, ktoré mu umožnilo používať iba jednu ruku. Socha bola hotová už o dva roky, ale do Banskej Bystrice neputovala, lebo mesto sa medzičasom dostalo do finančných problémov, ako je uvedené v mestskej zápisnici zo dňa 4. novembra 1922 pod číslom 241/922 – 8115/922: *Mešťanosta k tomu ešte pripomína, že socha táto odpredaná do Ameriky pôvodne bola pre Banskú Bystricu určená. Vyslaná bola správnym výborom i komisia, aby postavenie sochy pripravila, ale pre finančné ťažkosti musela odhliadnuť od uskutočnenia postavenia sochy.* Socha bola americkej strane odovzdaná dňa 28. septembra 1922. Pri tejto príležitosti, adresovalo mestu ďakovný list slovenské študentsko združenie v spolku Detvan, z ktorého je nasledovný pohľad na prácu autora a jeho vzťah k Banskej Bystrici: *Miroslavovi Motoškovi ťažko bolo pracovať, – lebo jedno ohnisko, ohnisko Vášho mesta dalo ho nám od Vás, od Perly Slovenska, kde génius národa nášho i v tej najväčšej porobe oživoval srdcia Vaše, má v žilách svojich tú slovenskú krv, ktorá mu viedla ruku a dlátu pri svätom diele jeho.* Po odpredaní sochy do Ameriky, mesto uvažovalo ešte o zakúpení kópie, ktorá mala stať 150 000 korún, ale ani k tejto realizácii nedošlo.

Mesto však na postavenie sochy generálovi M. R. Štefánikovi nezabudlo. Zrejme táto myšlienka rezonovala na každoročných podujatiach, ktoré boli Štefánikovi venované, avšak vody sa začali víriť až ku koncu I. Československej republiky. Už 2. mája 1935 sa mestská rada uzniesla, že by bolo vhodné vybudovať pamätník M. R. Štefánikovi v parku pod Národným domom, zberanie nieslo číslo 304/1935. Mesto schválilo aj verejnú zbierku

na tento účel, ale s realizáciou sa muselo čakať. Podľa výťahu z mestskej zápisnice zo dňa 29. apríla 1938, vedenej pod číslom 292/6133/1938, mesto oslovilo štyroch umelcov: Jozefa Pospíšila, Fridricha Motošku, Ladislava Majerského a Františka Gibalu. K dispozícii malo 113 000 korún a prísľuby ďalších financií. Odpovede umelcov však boli nejednoznačné, a navyše Umelecká beseda slovenská v Bratislave podala sťažnosť voči postupu mesta, keďže pomník mal byť zadaný verejnou súťažou. V roku 1938

Slávnostné odhalenie sochy M. R. Štefánika v Banskej Bystrici dňa 4. mája 1940

sa mesto opätovne vážne zaoberalo postavením pamätníka, ktorý mal byť pôvodne situovaný v parku pod Národným domom, ako dokladá zápisnica Mestskej rady zo dňa 12. augusta 1938, pod číslom 590/12364/1938. Miesto nevyhovovalo všetkým autorom (proti bol pravdepodobne Fric Motoška), a zrejme preto sa začalo uvažovať aj s iným umiestnením. Nebola to však jediná aktivita. V tom to čase sa rozbehla aj zbierka na pomník generála M. R. Štefánika v Sásovej. Zbierka bola registrovaná pod číslom 2345/1938 z 21. apríla 1938.

Situácia sa zase vyvinula úplne inak, ako boli zamýšľané všetky snahy mesta. Viedenskými arbitrážami prišlo Slovensko o značné územia, a medzi inými aj o mesto Komárno. V meste, v tom čase, stála socha generála M. R. Štefánika, ktorá bola odhalená 12. mája 1930 vo Vojenskom parku v Komárne a je autorským dielom dvojice umelcov Otakara Španiela a Dušana Samuela Jurkoviča. Zaujímavosťou je, že na túto sochu sa vyzbierali vojaci 12. pešieho pluku, ktorý bol v tom čase dislokovaný v Komárne. Socha by na maďarskom území zrejme nemala „dlhú životnosť“, a tak sa dostala do Banskej Bystrice. To už bol silný impulz aj pre mesto, ktoré muselo v tomto kontexte konať.

Dňa 4. októbra 1939 podpísal Vládny komisár mesta Banská Bystrica zmluvu na stavbu podstavca, ktorý naprojektoval architekt Pavel Wallucha, s firmou Podnikateľské družstvo „Stavba“ v Banskej Bystrici za 58 548 Ks. Podstavec mal byť hotový do dňa 4. novembra 1939. Podstavec pod sochu bol nakoniec postavený a socha generála M. R. Štefánika z Komárna nainštalovaná. Celkové práce sa však vyšplhali až na sumu 90 369,40 Ks. Pomník bol nakoniec slávnostne odhalený dňa 4. mája 1940.

Socha sa v Banskej Bystrici dlho nezdržala. Po vojne sa okupované územie vrátilo späť k Slovensku a Komárno chcelo na

Pokračovanie na strane 11

Aj Lazovnou ulicou kráčali dejiny

Keďže dejiny tvoria ľudia a ľudia niekde bývajú, smelo môžeme povedať, že aj Lazovná ulica a jej obyvatelia, v priebehu stáročí tvorili dejiny. Lazovná ulica patrí k historickému jadrú mesta, preto v nej bývalo veľké množstvo významných ľudí. Pripomenieme si niektoré z domov tejto ulice a jej obyvateľov, či už boli majiteľmi alebo len nájomníkmi.

Posledný dom, na ľavej strane ulice v smere od námestia bol vlastne prvým domom za asanovanou Lazovnou mestskou bránou. Tento dom s č. 19 (staré číslovanie 378) patril Jánovi Barnovi, ktorého zatiaľ sa stal profesor evanjelického gymnázia Ján Kmeť, rodák z Mičinej. Oženil sa s Rozáliou Barnovou, ktorej prvý manžel, riaditeľ ev. gymnázia Karol Rosenauer, zomrel mladý, len 37-ročný. Profesor Kmeť, na žiadosť študentov, hoci už bol penzista, sa po vzniku CSR vrátil do školy. Učil matematiku a fyziku, ktoré vyštudoval v Budapešti i Halle. Bol aj eforom-vedúcim gymnaziálneho alumnea (jedálne).

Dom č.17/3771 vlastnil, v rokoch 1828 – 1870, másiar Mikuláš Jesenský, zeman z rodu Jesenských z Malého Jasena. Bol to syn očovského učiteľa. Darilo sa mu tak, že vlastnil veľkú časť pravej i ľavej strany Jesenského vršku, ktorý by sa mal volať správne „Jesenského vršok“. V dome býval aj právnik, Andrej Hanzlík, známy ako „advokát chudobných“. Štyri roky bol aj starostom Banskej Bystrice. Pochádzal z mnoho-generačnej rodiny hrebénárov z Radvane. Ako slobodný bol podporovateľom Mateja Bencúra Kukučina, ktorý dostal od neho i oblek na promóciu, taký bol chudobný. Podporoval aj Izidora Žiaka Somolického, keď ho ako pansláva vylúčili zo štúdia na Vyššom kráľovskom rím. kat. gymnáziu. Založil základňu na pomoc stredoškolským študentom a zorganizoval dôstojnú rozlúčku Jánovi Bottovi, keď zomrel.

Dom č. 13/375 má bohatú históriu. Býval v ňom Ján Frisovič, ťažiar, pochádzajúci z Poľska, potom Melchior Smrtník ml., syn richtára Melchiora Smrtníka st. Melchior ml. bol 7 x richtárom, naposledy pred smrťou v r. 1750. Je zaujímavé, že 4 x nastúpil na tento post po ňom významný lekár a zakladateľ lekárskej školy, Karl Otto Moller. Dalším vlastníkom sa stal Michal Rárus st., ktorý s prvou manželkou, Rebekou Lengholtzerovou zo zlatníckej rodiny, nemal deti, lebo 24 rokov ležala ochrnutá na polovicu tela. Po jej smrti sa oženil s dcérou evanjelického farára Jána Hlivaja a Kataríny Purtzpichlerovej, Annou Katarínou. Ich jediný syn, Michal Rárus ml., osirel ako 10-ročný, keď mu umrel otec, ale matka dbala na vzdelávanie svojho syna. Študoval na ev. gymnáziu doma, krátko v Lučenci, a potom v Prešporke. Oženil sa v Banskej Štiavnici, s dcérou lekárničky Ferdinada Winterlicha a Charloty Fiedlerovej. Ich jediná dcéra umrela 18-ročná. Michal Rárus ml. bol senátor, súdny radca, richtár a župan. Ako mecenáš evanjelickej cirkvi a bezdetný, poručil celý majetok na povýšenie nižšieho evanjelického gymnázia na vyššie. Česká spisovateľka, Božena Němcová, bývala počas pobytu na Slovensku 2 x u Rárusovcov, o čom zanechala svedectvo v korešpondencii svojmu manželovi, Jozefovi Němcovi. V tomto dome býval aj advokát, verejný notár, zakladateľ a funkcionár Matice Slovenskej, priateľ Andreja Sládkoviča, Ľudovít Turzo-Nosický, i jeho syn, verejný notár Ivan Turzo, s manželkou Máriou Medveckou. Dom č. 11/374, známy ako „Bottov dom“, pretože tam Botto býval od r. 1870 do smrti v r. 1881. V 17. storočí býval v ňom nemecký, a neskôr hlavný farár, Ján Pineárius z Nemeckého Pravna. Potom dom vlastnil šľachtic Krištof Kubíni, ktorý v r. 1701 dom daroval svojmu osvojenému synovi, Jánovi Korponajovi-Krupinskému a jeho manželke, Juliane Géczyovej z Hronseku. Tento dom v r. 1733 už vlastnil ich právnik, zeman Ján Bohuš z Petovej (dnes súčasť Vlkanovej), ktorý má na evanjelickom cintoríne zatiaľ najstarší doložený hrob (1759). Od r. 1794 bol vlastníkom domu stoličný lekár, Samuel Lišovini s manželkou Barbarou Kubíni, potom stolárska rodina Grilusovcov. Do Grilusov sa priženil kníhkupec Eugen Krčméry, syn Jozefa Krčméryho, farára v Hornej Mičinej. Brat Eugena, August Horislav Krčméry, farár v Hronseku, neskôr v Badíne, mal tiež manželku Grilusovú. V dome býval aj profesor Vyššieho kráľovského rím. kat. gymnázia Emil Černý, ktorého manželka bola sestrou staviteľa Adolfa Holleša. Po narodení tretej dcéry nečakane

zomrela a vdovec s tromi deťmi sa vysťahoval do Ruska, kde sa stal známym filológom i autorom učebníc. Jeho pravnuke sa zúčastnil konferencie „Mosty priateľstva“, ktorú usporiadala SVK v r. 2013. Nejaký čas býval v dome aj staviteľ Adolf Holleš a v r. 1920 sa vlastníkom domu stal majiteľ súkennickej fabriky, člen mestskej rady Ján Furdík ml., a spol. Dom č. 9/373, je známy ako „Stoličný dom“, dnes Štátna vedecká knižnica. Budova disponuje krásnou spoločenskou sálou, kde sa volili župani, podžupani, činitelia rôznych župných inštitúcií; veľkým átriom vhodným na výstavy, ale aj podzemnými miestnosťami, kde bolo župné väzenie, v ktorom si odpykávali previnilci tresty za zbojstvo i apostáziu (odpadlíctvo od viery), a kde čakali odsúdení na smrť.

Dom č. 7/372 bol vystavaný ako kúpeľný dom. Vlastnil ho napr. Samuel Eduard Sumrák z obchodníckej rodiny, potom ho kúpil spolujateľ papierne v Harmanci, Bohumil Stadler, ako svadobný dar synovcovi, lekárovi Kamilovi Kollárovi, ktorý mal prvý RTG prístroj v meste, a bol druhým riaditeľom mestskej nemocnice po dr. Ľudovítovi Rajčičovi. Manželka Bohumila Stadlera a matka Kamila Kollára boli sestry – Horčekové.

Dom č. 6/503 sa nachádza po pravej strane ulice v smere od námestia, a bol postavený až koncom 19. storočia, ako súkromná židovská ľudová škola. Navštevovali ju deti z okolitých miest, kde pre nie početnú židovskú obec nemohli mať vlastnú školu. Škola fungovala do r. 1942. V nasledujúcom období tam sídlili rôzne inštitúcie, t. č. je v nej súkromná základná a materská škola.

Z pravej strany ulice je zaujímavý dom č. 8/391, kde býval Peter Sexti, syn farára Petra Sextiho, župný činiteľ zeman Teofil Ruťkay, superintendent (biskup) Adam David Lovich, advokát Štefan Husák zo Zvolena, rodičia Gustáva Kazimíra Zehentnera-Laskomerského. V roku, keď G. K. Z. Laskomerský maturoval, mu v tomto dome zomrel otec. Poslednými majiteľmi boli Tyrolerovci a dom bol arizovaný. Dom č. 10/390 – rohový dom pri Krížnej ulici, v ktorom sa vystriedalo veľa majiteľov i nájomníkov, od zlatníka, kováča, remenára, gombikára, šustra, pivovarníka i pekára Gustáva Cesnaka, otca budúceho dlhoročného richtára Júliusa Cesnaka. Dnes sídli v tomto dome Pamiatkový úrad. Dom č. 12/389 – tento dom musel byť pre zlý technický stav asanovaný a bol postavený nový, podľa projektu architekta Alexandra Skuteckého z r. 1936. Majiteľom bol lekár Jozef Turček a jeho manželka Terézia Tisová. Dom bol vyvlastnený, prebudovaný na detské jasle a nakoniec vrátený dcére Turčekovcov. Dom č.14/388 – vlastnil komorský murár Leopold Gašparec, rodák zo Starých Hôr, ktorého syn Jozef sa oženil s vnučkou lesmajstra Jozefa Dekreta Matejovie, potom dr. Gustáv Mikler, syn farára Samuela Miklera, ktorého dcéra Emília bola druhou manželkou učiteľa kreslenia a maliara, Andreja Stollmanna. Majiteľom sa potom stal vnuk Stollmannovcov, Jozef Spindler. Dom č. 18/386 – je známy ako dom prvého známeho richtára mesta Ondreja. V rokoch 1720 – 1740 dom vlastnil organista a hudobný skladateľ Ján Francisci. Ako podnájomník tam býval niekoľko rokov Ján Korponay, vdovec Júlie Géczyovej, známej ako levočská biela pani. V tomto dome sa narodil, a dva roky býval s rodičmi, Pavol Kriško, ktorý má pamätnú tabuľu na nesprávnom dome. Dom č. 20/385 – vlastníkom bol Michal Rárus st., ale vymenil si ho s másiarom Michalom Vozárom st. za dom na druhej strane ulice dom č. 13. Koncom 18. storočia vlastnil dom zeman Ľudovít Radvanský. Dom č. 22/384 – začiatkom 18. storočia bol vlastníkom domu Melchior Smrtník ml., syn Melchiora st. Otec bol richtárom mesta 5 x, syn dokonca 7 x. Od r. 1780 ho vlastnila pekárska rodina Rosenauerovcov, potom pekárov Discantiničovcov. Dom č. 26/382 – vlastními bola 57 rokov rodina Kochovcov – Gottfried Koch st., ml. i nml., rektor evanjelického gymnázia, potom za Gottfrieda nml. Karol Dillnberger, ktorý mladý 24-ročný nastúpil na miesto riaditeľa gymnázia a zároveň bol kaplánom cirkevného zboru (mal vyštudované bohoslovestvo), dom vlastnil 30 rokov. Dalším majiteľom bol profesor Karol Orfanides. Dom č. 28/381 – V tomto dome býval čizmár Andrej Rosík s rodinou, neskôr profesor evanjelického gymnázia Ľu-

Pokračovanie na strane 11

Banská Bystrica – perla účesov

Medená, povstalecká, mesto fontán, Perla Slovenska a krásnych účesov... naša Bystrica! A v nej sa, dňa 18. mája 1941, usporiadali v Národnom dome **IV. celoštátne preteky v krasočesaní**. Podujatie začalo slávnostným valným zhromaždením Akadémie dámskych kaderníkov na Slovensku v Trenčíne, po ktorom sa slávnostne otvorili popoludňajšie preteky v zručnom umení znalcov tých najonakvejších účesov. Hneď na úvod odzneli prejavy za odbornú spoločnosť holičov a kaderníkov v Bratislave – starosta Valach a za sekciu holičov a kaderníkov v Trenčíne – Harmath.

Plagát podujatia v pretekoch v krasočesaní z 18. mája 1941

A, že sa bolo na čo dívať! Šikovné ruky ondulovali hlavu za hlavou, oh, pardon! Vlasy za vlasmi. Súťažilo sa vo vodovej ondulácii aj v tej so železami. Umelecké diela, vyhotovené z vlasov rozličnej dĺžky a farby, mali povolené doplnky v podobe vlasových náhradiek aj ozdôb. Víťazi, zo špeciálnej kategórie učňov a učníc, boli odmenení diplomami, peňažitými odmenami a vecnými cenami. V kategórii vodovej ondulácie sa odovzdával za prvé miesto Putovný pokál, diplom, 200,- Ks, pozlátená plaketa a vecná cena. II. miesto bolo ohodnotené diplomom, 150,- Ks, striebornou plaketa a vecnou cenou. III. miesto pozostávalo tiež z diplomu, 120,- Ks, bronzovej plakety a vecnej ceny. Držitelia IV. a V. miesta získali diplomy, vecnú cenu po 100,- a 80,- Ks. Každý jeden zo zúčastnených, ktorí sa nestal víťazom, dostal uznanie, že sa pretekov zúčastnil.

Súťaž bola doplnená aj o preteky vo vyhotovení historických účesov, ktoré sa predvádzali na voskových figurínach. Tie boli potom vystavené v jednej miestnosti na to určenej. Z nich päť najlepších výtvorov bolo ocenených diplomami a peňažitými odmenami v hodnotách 200,-, 150,-, 100,-, 75,- a 50,- Ks. Na podujatí bolo tiež predvádzané farbenie vlasov farbou REGONOL.

Senčková Anna

Pramene

Osobný archív autorky – dedičstvo po Michalovi Kiššimonovi.

M. R. Štefánik a jeho socha v Banskej Bystrici

Pokračovanie zo strany 9

späť svoju sochu. Miestna správna komisia v Komárne požiadala mesto Banská Bystrica, listom č. 128/prez/1948 zo dňa 12. marca 1948, o jej vrátenie. Mesto k tejto veci rokovalo už 25. marca t. r. Táto žiadosť Komárna zrejme nebola prvá, nakoľko Rada MNV v Banskej Bystrici, už 25. apríla 1947 pod číslom 423/1947, nariadila vyšetrovanie za účelom zistenia, kto je vlastne majiteľom sochy. Mesto sa zrejme sochy nechcelo vzdáť. Podľa zistení Povereníctva školstva a osvety, socha stále patrila 12. pešiemu pluku generála M. R. Štefánika v Komárne. Banská Bystrica teda sochu musela vrátiť, ale pred tým ešte neúspešne navrhla Komárnu jej odkúpenie. Komárno však s tým nesúhlasilo, a tak sa socha vrátila s tým, že Komárno platilo všetky výlohy ohľadom jej premiestnenia. Socha sa vrátila do Komárna v roku 1948, ale jej osud stále nemal byť pokojný.

Na svojom mieste ostal Štefánik približne do roku 1952, kedy bol demontovaný. Opätovne bol vystavený od mája 1968 v Leninových sadoch v Komárne, ale opäť nie na dlho. V roku 1974 bola socha opäť demontovaná a uložená v depozitároch Podunajského múzea. Opätovne bola vystavená pred Domom Matice Slovenskej v Komárne v roku 1990.

Majestátny podstavec pri malej železničnej stanici v Banskej Bystrici ostal až do roku 1964 prázdny. Potom naň bola umiestnená socha partizána od Karola Dúbravského, ktorý v tom čase pôsobil v Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici. A takáto situácia je v Banskej Bystrici aj dnes. Okrem veľkej sochy M. R. Štefánika sa nachádzajú v Banskej Bystrici ešte dve ďalšie, jedna je v Sasovej a druhá v Rudlovej. Príbeh sochy M. R. Štefánika dokazuje, že zložité osudy môžu mať nielen ľudia, ale aj sochy.

Richard R. Senček

Pramene

Dokumenty citované v texte pochádzajú z osobného archívu autora.

Fotografie boli publikované so súhlasom majiteľa: Múzea vo Svätom Antone: Album fotografií, ktorý dostal bývalý bulharský cár Ferdinand Coburg pri príležitosti jeho 80. narodenín od mesta Banská Bystrica. Zo zbierkového fondu Múzea vo Svätom Antone.

Aj Lazovnou ulicou kráčali dejiny

Pokračovanie zo strany 10

dovít Bohdan Groszmann, kde učil 40 rokov. Bol rodákom z Pukanca a ako slobodný býval v dome s matkou Julianou Messerschmidtovou z Ľubietovej a sestrou. Od študentských čias v Banskej Štiavnici bol priateľom Andreja Sládkoviča, a tak nemal k nemu do Radvane ďaleko. Napísal aj životopis Andreja Braxatorisa Sládkoviča. Dom zdedil bratov syn, Ervín Groszmann. Dom č. 30/380 vlastnila rodina zemanov Vlkolinských, potom zlatník Samuel Hlivay st. a Samuel Hlivay ml., ktorý bol lekárnikom i členom mestskej rady. Bol ženatý s Karolínou Winterlichovou z Banskej Štiavnice. Jej sestra vydatá za Michala Rárusa ml., bývala oproti. Karolína Hlivayová v r.1850 predala dom mestu. Dom č. 32 – v tomto dome sídlila od r. 1899 prvá detská opatrovňa na území Slovenska, ktorú presťahovali z pôvodnej budovy v Hornej striebornej ulici č. 15, neskôr tzv. úvoda – materská škola, v ďalších priestoroch Odborná škola pre ženské povolania, Sociálna škola, Sociálno-zdravotná škola, Zdravotná škola a krátko aj učňovská škola. Pôvodné poslanie budovy, ako materskej školy, vydržalo do súčasnosti. To bola ukážka toho, čo sa môžeme dozvedieť z rôznych zdrojov o jednej ulici a jej obyvateľoch.

Eva Furdiková

Gabriel Betlen a uhorská, svätoštefanská kráľovská koruna v Banskej Bystrici

Názov naozaj neklame. Ako sa to stalo?

Táto mimoriadna udalosť je spojená s pobytom sedmohradského kniežata, Gabriela Betlena (1580 – 1629) v Banskej Bystrici, preto je nutné uviesť tú časť jeho biografie, ktorá tejto udalosti predchádzala.

G. Betlen vyrastal na dvore sedmohradského kniežata Žigmunda Báthoryho (1572 – 1613) a ako 15-ročný vstupuje do armády sedmohradských kniežat bojujúcich za nezávislosť kniežatstva od cisára a Porty (Osmanskej ríše). Bol to G. Betlen, ktorý, ako posol sultána, prichádza v roku 1604 do Košíc, aby oznámil Štefanovi Bočkajovi, že ho Porta menuje uhorským kráľom. Práve od Š. Bočkaja dostal G. Betlen hrad a panstvo Hunedoara. Po Bočkajovej smrti (1606) pokračuje vo vojenskej kariére v blízkosti Gabriela Batoryho (1589 – 1613), sedmohradského vojvodu, synovca Alžbety Báthoryovej z Čachtíc.

Potom, ako Gabriel Batory hľadá cestu zmierenia s uhorským kráľom Matejom II. (1608 – 1619), organizuje G. Betlen od roku 1611 odboj proti G. Báthorymu. Za pomoci Porty si kľiesni cestu na vrchol. Štyri dni pred zavraždením Gabriela Báthoryho vlastnými vojakmi, sa stáva sedmohradským kniežatom v roku 1613, odsúhlasený na tomto poste sultánom. O dva roky (1615) Betlen podpisuje dohodu s uhorským kráľom Matejom II. (1557 – 1619) o spojení a spoločnom vedení boja proti Turkom. Betlenovým cieľom bolo upevnenie postavenia v Sedmohradsku a rozšírenie vplyvu v Uhorsku na úkor Habsburgovcov. Po roku však začína prvé vojenské ťaženie proti svojmu spojencovi, Matejovi II., útokom na východné Slovensko.

30-ročná vojna (1618 – 1648) umožnila G. Betlenovi zapojiť sa otvorene do boja proti Habsburgovcom pod náboženskými zástavami. Súčasťou toho odboja boli aj tri vojenské výpravy, ktoré sa väčšinou odohrávali na Slovensku, ktoré utrpelo rozsiahle materiálne škody a veľké straty na ľudských životoch. Počas prvej výpravy, 14. októbra 1619, obsadil Betlen Bratislavu, kde mu uhorský palatín, Zigmund Forgáč, odovzdal kľúče od mesta a uhorskú kráľovskú korunu. Táto bola uložená na bratislavskom hrade od roku 1608.

Tak sa dostávame k posvätnému predmetu Uhorska. Na sneme v Bratislave (november 1619 – február 1620) vyhlásil G. Betlen náboženskú slobodu pre všetko obyvateľstvo Uhorska, nechal sa zvoliť za knieža – gubernátora Uhorska a zástupcovia českých, moravských, sliezskych, rakúskych a uhorských protestantských stavov podpísali s ním zmluvu o spojení. Cisárovi vyslanci ponúkli Betlenovi premeniť predbežné prímerie na trvalý mier, ktorý sa mal podpísať na ďalšom sneme, zvolanom Betlenom do Banskej Bystrice.

Na ceste na rokovanie uhorského snemu v B. Bystrici, uložil G. Betlen kráľovskú korunu na Zvolenskom zámku a slávnostne ho v meste pod Urpinom privítali 10. júna 1620, kde sa ubytoval aj s celým sprievodom počas konania snemu. V auguste 1620, na sneme v B. Bystrici, uhorské stavy detronizovali Habsburgovcov a zvolili Gabriela Betlena za uhorského kráľa. Po voľbe sa vo Farskom kostole nanebovzatia P. Márie konalo slávnostné Te Deum, počas ktorého dvorný kňaz G. Betlena – Alvinci, ponúkol Betlenovi korunovačnú slávnou uhorskou korunu, ktorú mal u seba, čo však Betlen prezieravo odmietol a korunu vrátil na Zvolenský zámok.

Aj následné putovanie vzácnnej koruny je spojené s G. Betlenom. Zvolenie za uhorského kráľa v B. Bystrici bolo vrcholom jeho politickej kariéry. Následne sa vojenská karta začala obracať v jeho neprospech. Po víťazstve cisárskych vojsk na Bielej Hore (1620) začali cisárske armády obsadzovať západné Slovensko, čím donútili Betlena rokovať o mieri, ktorý bol podpísaný v Miku-

love 31. decembra 1621; 6. januára 1621; (literatúra uvádza aj dátum 31. januára 1621).

Jeden z bodov mierovej zmluvy hovorí o tom, že G. Betlen sa zaviazal korunu vrátiť. Zo Zvolenského zámku bola uhorská koruna odvezená do Košíc, spolu s ostatnými korunovačnými klenotmi, a odovzdaná vyslancom Ferdinandu II. Odtiaľ ju, cez Prešov, Levoču, Žilinu a Trenčín¹ odviezli do mesta Sopron v dnešnom Maďarsku, kde bola ňou 26. júla 1622 korunovaná druhá manželka

Ferdinanda II., Anna Gonzaga. Potom boli všetky korunovačné klenoty² odvezené do vtedajšieho centra Uhorska, do Bratislavy. Tu sa konali kráľovské korunovačné v rokoch 1563 – 1830 vo farskom a prepoštskom chráme svätého biskupa Martina z Tours. V tom období prijalo v dome titul a korunu uhorského kráľovstva desať členov rodiny Habsburgovcov, a neskôr rodiny Habsburgovcov Lotrinských, Mária Terézia ako posledná z rodiny Habsburgovcov. Celkovo bolo v Bratislave korunovaných 10 kráľov, 1 kráľovná a 7 kráľovských manželiek.

Jozef Ďuriančík

Použitá literatúra

Ioan Bolovan a Ioan – Aurel Pop: Dejiny Sedmohradska. Anapres, 2018.

Štefan Holčík: Korunovačné slávnosti Bratislava 1563 – 1830, Tatra, Bratislava 1986.

Jozef Ďuriančík: Gabriel Betlen, Permon 3/2013.

¹ V Trenčíne bola koruna uložená v čase od 6. apríla 1622 do 6. júla 1622.

² Korunovačné klenoty uhorských kráľov pozostávali z: kráľovskej koruny + plášťa a meča sv. Štefana + žezla a krajinského jablka.

Gabriel Betlen

MESTO BANSKÁ BYSTRICA
REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU

Podporte Bystrický Permon!

IBAN SK841100000002942045367, var. symb. 12

Bez vás to nepôjde!

BYSTRICKÝ
PERMON
TOPPRES

Vydavateľ a adresa redakcie: OZ Diversitas Culturae; Tr. SNP 7/1777; 97401 Banská Bystrica; IČO 51044536, Vychádza štvrťročne; Šéfredaktor: PhDr. RNDr. Richard R. Senček, PhD. Výkonná redaktorka: Anna Senčeková & Samuel; Čestný šéfredaktor: Ing. Pavel Gender; Redakčná rada: Ján Baláz; Mgr. Jozef Ďuriančík; Ing. Július Burkovský; Mgr. Eva Furdíková; PhDr. Filip Glocko; PaedDr. Bohuslava Hrončeková-Gregorová, PhD.; doc. PaedDr. Pavel Hronček, PhD.; Jazykový korektor: Ing. Eva Hurtišová, PhD.; Distribútor:

Webové sídlo vydavateľa: www.dicu.sk; Webové sídlo časopisu: www.permonrevue.sk; Štatút časopisu zverejnený: <https://www.permonrevue.sk/wp-content/uploads/2020/11/Statut-Bystrickeho-Permona.pdf>; ISSN pre tlačenu verziu: 2585-9420; ISSN pre elektronickú verziu: 2729-7977; Registračné číslo: OÚ-OPT-1/2003. EV 5980/21. Elektronická verzia a archív čísel sú dostupné na internete: <https://www.permonrevue.sk/archiv-cisel/>. Uzavierky jednotlivých čísel: 15. februára; 15. mája; 15. augusta a 15. novembra.